

Autor zaključuje da se crkveno rasuđivanje o vlasništvu još uvijek nije protegnulo na tehniku, na industrijsko i intelektualno vlasništvo. Pitanje je iznimno važno – kako učiniti djelotvornim »zahtjev za društvenom svrhovitošću svakog privatnog vlasništva« (str. 102), a osobito onoga na planu tehnike i tehnologije, o čemu se npr. ovako govori u Instrukciji *Kršćanska sloboda i oslobođenje* (1986): »Tehnika, podvrgavajući sve više prirodu, prijeti da razori same temelje naše budućnosti, tako da današnje ljudstvo postaje neprijatelj budućih pokoljenja« (pog. 11). I dalje: »Nova tehnološkijska moć vezana je uz ekonomsku moć i vodi njezinoj koncentraciji... Kako spriječiti da tehnološkijska moć ne postane snaga tlačenja ljudskih skupina ili cijelih naroda?« (pog. 12) Odatle proizlazi i smisao načela »opće namjene dobara«.

Na kraju valja pripomenuti da su u zborniku tiskani i značajni prilozi kardinala R. Etchegaraya, Hansa Maiera, Tadeusza Mazowieckog, L. E. Mariusa, Alberta Falcka i, kao što je spomenuto na početku, pape Ivane Pavla II. Svi oni nastoje rasvijetliti značenje prve socijalne enciklike *Rerum Novarum*, kao osnove na kojoj se do danas razvijao socijalni nauk Crkve; naravno, mi bismo dodali, uz značajne korekcije, dopune, ažuriranja te velika tematska i problemska širenja prve socijalne enciklike.

Vjekoslav Mikecin

Volker von Prittwitz

**DAS
KATASTROPFENPARADOX**
*Elemente einer Theorie der
Umweltpolitik*

Leske und Budrich, Opladen, 1990,
300 str.

U literaturi socijalnih znanosti, osobito pod utjecajem razmišljanja o povezanosti socijalnih i ekoloških fenomena, često se ističu pojedini fenomeni ili njihovi aspekti, s namjerom da se naglasi njihova važnost ili značenje nekih negativnih posljedica za moderno društvo ili civilizaciju. Pritom je u tim pojmovima najčešće sadržana kompleksno oblikovana ali prepoznatljiva ideja. Tako se pojedini problemi aktualiziraju i postaju predmet znanstvene, medijske i političke pozornosti. Spomenimo samo činjenicu da se danas sve više susrećemo s različitim oblicima i stupnjevima rizika – od svakodnevnog života do planetarnih razmjera – što neke potiče na to da i moderno društvo nominiraju kao »rizično društvo«, »društvo rizika« (*Risikogesellschaft*). Slično bi se moglo reći i za knjigu *Das Katastrophend paradox* (Paradoks katastrofe). No autor je ovdje »iskoristio« jednu socijalnu činjenicu da elaborira svoje viđenje strukturalnih problema i stvaranja teorije za politiku prema okolini (ekološke politike).

Katastrophend paradox označuje obrnutu proporcionalnost između ugroženosti okoline i naše intervencije na ugroženost. Naime, vlada pogrešno uvjerenje da s porastom opasnosti za okolinu (zagađenosti, ugroženosti itd.) raste i socijalna (politička, kulturna...) reakcija u smislu zaštite. Događa se suprotno: npr. kod relativno niskog zračenja vrijedili su relativno strogi kriteriji ponašanja u zaštiti od zračenja, a s njihovim visokim porastom zahtjevi za zaštitom gotovo su stavljeni izvan

zakona (str. 26). Iz te činjenice, kao primjera, autor postavlja tezu da politika prema okolini (*Umweltpolitik*) ne može biti shvaćena prirodoznanstveno ni tehnički. Ona podliježe »snažnim društveno-političkim utjecajima« (27).

U knjizi se stoga raspravlja o tome koji su to utjecaji, kakvo je značenje socijalno-ekonomskih struktura, političkih institucija itd. u politici prema okolini. Pritom autora zanima pitanje mijenjaju li se okoliškopolički uvjeti djelovanja od slučaja do slučaja ili se može definirati prostor, tj. strategije, kriteriji i instrumenti, koji općenito određuju i mogu kao elementi strukturirati općenitu politiku prema okolini. Njihovom analizom autor želi pridonijeti boljem razumijevanju paradoksa katastrofe.

Knjiga je podijeljena na sedam poglavlja, a na kraju je priložena opširna (23 stranice) literatura. U prvom poglavlju (*Priroda–društvo–politika: nekoliko osnovnih kategorija i pojmova*), osim određenja problema *katastrophenparadoxa*, autor započinje analizu temom odnosa između prirode, čovjeka i politike. U njemu govori o odnosu subjekt–objekt u spoznaji prirode, o čovjeku kao prirodnom i društvenom biću (»druga priroda«), o prirodi kao rezervatu, o zaštiti čovjeka i prirode te o shvaćanju okoline i politike prema okolini (*Umweltpolitik*). Konceptijski, Prittwitz polazi od shvaćanja odnosa između čovjeka i prirode kao dvaju parova suprotnih struktura: univerzalna priroda – univerzalna tehno-kultura i suprotnost – harmonija (između čovjeka i prirode). Unutar toga prostora odvija se sve, pa i naše shvaćanje politike prema okolini. Ona treba biti analizirana kroz tri točke promatranja: ciljno orijentirano djelovanje (*policy*), institucionalni sustav (*polity*) i neupravljeni (*ungesteuerter*) proces. O ovim aspektima Prittwitz govori u daljnja tri poglavlja: *Politika prema okolini kao ciljno orijentirano djelovanje*, *Politika prema okolini kao socijalopolitički proces* i *In-*

stucionalni aspekti politike prema okolini.

U poglavlju *Politika prema okolini kao ciljno orijentirano djelovanje* Prittwitz sustavno prezentira i analizira tri aspekta: osnovni model ciljnoorijentiranog djelovanja, tipovi djelovanja i faze ostvarivanja ovakve (usmjeravane) politike prema okolini. Za usmjeravanu politiku prema okolini bitno je uvažavati kriterije kao što su političko–institucionalna podnošljivost, ekonomska i ekološka djelotvornost. Za njihovo ostvarivanje postoje različiti (idealni) tipovi političkog djelovanja, kao na primjer: obrana od opasnosti, koja asocira na ulogu države u 19. i na početku 20. stoljeća kao instrumenta vladanja i rješavanja konflikata – bilo automatskim reguliranjem bilo zaštitom od katastrofa; *risikomanagement*, pri čemu je bitna prevencija za koju je potreban sustav informacija, te *strukturalno ekolo-giziranje*, za koje je bitno da postoji svjesno djelovanje prema uzoritoj slici podnošljivosti između čovjeka i prirode i internaliziranje poželjnih vrijednosnih orijentacija i struktura. Sva tri oblika međusobno se razlikuju (90). Fazu realizacije autor predočuje modelom političkog ciklusa (*policy cycle*), koji se kao američko ishodište (Brewer/deLeon, 1983) odvija u fazama: inicijacija – estimacija – selekcija – implementacija – evaluacija – terminacija. Autor smatra da ovakav model ima slabosti izvan sjevernoameričkih prostora, osobito »estimacija«, »evaluacija« i »terminacija«. On je, osim toga, »suviše« odozgo postavljen kao management i izložen je opasnosti birokratiziranja (99).

Četvrto poglavlje, *Politika prema okolini kao socijalopolitički proces*, odnosi se na pristupe politici prema okolini, ulogu interesa, vrijednosti i vrijednosne sustave, ulogu nekih socijalnih struktura u vladanju prirodom i oblike političkih procesa u politici prema okolini. Oblikovanje politike prema okolini na osnovi koncepcije opterećenja okoline i reakcije na njega

ili temeljem ograničenosti resursa nije dostatno. Pa čak i širi civilizacijski pristup kao »proizvodnja rizika« (Beck) u oblikovanju politike nije dostatan, jer u društvu, u političkoj areni djeluju i konkretni interesi. Zato se obje teze – o opterećenju okoliša i reakciji na njega, a osobito o nedostatnosti resursa – »pokrivaju« promjenama vrijednosnih sustava (od materijalističkih prema postmaterijalističkima; Inglehart, 1971, 1977) i vezuju uz teoriju kognitivne disonance (Festinger, 1957).

U kontekstu analize »interesnog trokuta« Prittwitz referira o situativnoj interesnoj analizi (SIA) i teoriji igara te uspoređuje neka njihova obilježja. Tako autor sistematizira šesnaest profila interesa prema okolini koji se izražavaju kao konflikti između prouzročitelja i pogođenih (žrtve) (124). Situacije se mijenjaju pod utjecajem vrijednosti, pa je za politiku prema okolini važna analiza vrijednosnih sustava. Kritičkim primjedbama na Inglehartovu koncepciju »materijalističkih« i »postmaterijalističkih« vrijednosti Prittwitz pokazuje njezinu nedostatnost. Jedna od njih je da se neke materijalističke vrijednosti mogu povezivati s vrijednostima (stavovima) o zaštiti okoline (132–134). Zato valja razlikovati vrijednosni sustav »okolina« od pojedinih jednostavnih vrijednosti »zaštita prirode« (135). U tom smislu, u kontekstu prethodno iznesene koncepcije o odnosima čovjek–priroda (suprotnost i harmonija) u kontekstu univerzalne prirode i univerzalne tehnokulture (33) predočuje vrijednosne tipove u odnosima društvo–priroda (136). Ovo poglavlje završava analizom sedam oblika političkih procesa: politička letargija, samoisključivanje (odbijanje) sudionika, borba za pristup političkoj areni, konflikti u političkoj areni, pogodba (*bargaining*), zajedničko rješavanje problema i tiha difuzija vrijednosti i normi. Letargija i odbijanje nalaze se izvan političke arene, pristup i difuzija vrijednosti i normi na njezinoj su granici, a ostali procesi odvi-

jaju se unutar političke arene. Tako se politički ciklus – od letargije preko borbe do rješenja – odvija kao socijalni proces (165).

U petom poglavlju autor raspravlja o institucionalnim aspektima politike prema okolini. U funkcionalnom smislu organizirane nadležnosti za okolinu, prema tipovima djelovanja prema okolini: obrana od opasnosti, risikomanagement i strukturalno ekologiziranje, razlikuju se upravne organizacije: task force, diferencirano centralizirane i poprečne (»mrežaste«) organizacije. Autor ne ulazi u pojedinosti nego samo shematski pokazuje pristup s obzirom na njegovo razumijevanje politike prema okolini.

U šestom poglavlju, *Djelovanje, proces, institucije – kombinirani modeli politike prema okolini*, vrlo je zanimljiva njegova skica »političkookolinske spirale« u kojoj pokazuje ciklus razvoja i razrješavanja konflikata – od začetka (prouzročitelja) do sukoba interesa s pogođenim (žrtva) i utjecajem interesa pomoći.

Politika prema okolini jest djelovanje i proces, a uključuje i odgovornost za ciljno djelovanje i slobodu (213), pa se ona može razvijati samo u međusobnom (su)djelovanju centralizirane i decentralizirane političke forme. Prva, kao model upravljanja, predstavlja sinonim za politiku, a druga (decentralizirana) predstavlja sinonim za društvo (Luhmann, 1986). U toj konfrontaciji (vlasti) politike i društva, centralnog i decentralnog, može se stalno graditi politika prema okolini.

U sedmom poglavlju, *Internacionalna politika prema okolini*, pokušava pretočiti teorijske analize u analizu moguće internacionalne politike. Najprije analizira strukture: regionalne, nacionalne, internacionalne i svjetske, među kojima postoji partikularitet ali i univerzalitet. Međutim ta vertikalna struktura ne zasniva se uvijek na istim socijalnoekološkim osnovama, postoje različitosti među njima u

pogledu upotrebe resursa, djelatnih kapaciteta itd. Zato je potrebna i horizontalna struktura djelatnih kapaciteta. U socioekološkom smislu Prittwitz razlikuje ove tipove: prirodni (ili prirodni blizak) okolina, prekomjerno iskorištavanje nedostatnih resursa, klasična industrijska zagađenja (opterećenja) okoline, moderniziranje problematike okoline i ponovno uspostavljanje ekološke stabilnosti (225). Među ovim tipovima vlada asimetrija: prirodni okoliš izložen je zagađenju, a razvijene industrijske zemlje mogu se braniti od zagađivanja. Tako se u socijalnoekološkom globalnom sustavu prepoznaju dvije utjecajne norme: ekolonijalizam i ekološki vodeća funkcija. U tom kontekstu odnosa razvijenih i nerazvijenih zemalja (razvijenog centra i ekološke periferije) izražavaju se tri razvojna scenarija, odnosno scenarija socijalnoekološkog razvitka: socijalnoekološka divergencija, moderniziranje problematike okoline i strukturalno ekologiziranje. Razlike u razvijenosti pojedinih zemalja izražavaju se stvaranjem dvaju blokova: modernizacija u razvijenih nastoji uspostaviti stabilnost, a u drugom bloku narušava se ekološka stabilnost. U drugom scenariju »okolina« se podvrgava internacionalnim kriterijima u konkurentskoj borbi, pa se povećava rizik od katastrofa. Akceptiranjem strukturalnih razlika i strukturalnim ekologiziranjem smanjuju se agresivnosti područja, a nerazvijene zemlje mogu zadržati vlastiti razvitak. Za racionalno internacionalno rješavanje globalnih problema potreban je izbor radnih koncepata djelovanja, pri čemu se zalaže za već spomenuta tri tipa (obrana od opasnosti, sustavni rizikomanagement i strukturalno ekologiziranje) koji u ciljnoorijentiranoj vanjskoj ekološkoj (okolinskoj) politici tvore međusobno povezan funkcionalni djelatni sustav. Ukoliko su povezana sva tri elementa (tipa), tada vanjska ekološka politika može biti djelotvorna. Osim toga, u svakoj zemlji potrebna je

povezanost politike prema okolini (ekološke politike), vanjske politike i pojedinih stručnih resora. Kao što unutar pojedine zemlje postoje »medijatori«, tako oni moraju postojati i u svjetskim relacijama. Oni posreduju savjetima za rješavanje konflikata i sredstvima pomoći u rješavanju problema (261). Za sada u tome ima poteškoća (jer vjerodostojni posredovatelj mora biti i politički akceptiran), pa internacionalni medijatori imaju vrlo skromnu ulogu. Veoma je značajno da autor aktualizira stvaranje međunarodnog ekološkog režima koji bi se trebao zasnivati na pretpostavkama (poglavlja 4 i 5). Njegova izgradnja moguća je samo korak po korak, mijenjajući režime prema njihovoj ulozi u strukturalnom ekologiziranju.

Knjiga *Das Katastrophenparadox* vrlo je poticajna za teorijska i praktička razmatranja o ekološkoj politici, osobito u našim ratnim uvjetima, u kojima su opće diskusije o ekološkoj problematici ovisne ne samo o osjećaju odgovornosti pojedina i time vrlo sporadične, nego diskusija o osnovama sustava racionalne ekološke politike (i politike zaštite okoliša) i njezine organizacije gotovo da i nema. Knjiga je preporučljivo štivo za stručnjake, nevladine organizacije i odgovorne u državnoj upravi.

Podsjetili bismo još i na to da autor, kritički analizirajući literaturu iz ovog područja, pokušava oblikovati neke bitne strukturne elemente i njihove međuodnose u izgradnji ekološke politike. On je uvjeren da je moguće, što je bila i ideja mnogih drugih autora, izgraditi i svjetski poredak u politici prema okolini. Doduše, s nekim rezervama i nedovoljno argumenata, ali ipak poticajna inicijativa koja zavređuje pozornost. Isto tako značajno je da se autor ne prepušta čistom pragmatizmu »managementa«, nego politički intonirajući problem ekološke politike pokazuje da politički proces u njoj postoji istodobno i kao socijalni proces. Nemoguće je proble-

me riješiti tehničkom racionalnošću bez akceptiranja društvene »racionalnosti« – vrijednosnog sustava, interesa itd. koji se u konfliktnim situacijama izražavaju na socijalnoj sceni pojedinih razina: regija, država i na međunarodnoj sceni. Posebno treba istaknuti autorov stav da »vjerojatno postoji povratni utjecaj između nasilja nad prirodom i nasilja unutar društva«, da razorena priroda i odgovarajuće pogoršanje životnih uvjeta povećavaju socijalno nasilje (151). Tu smo tezu isticali i u okviru naših istraživanja.

Služeći se terminom *katastrophenparadox*, autor pokazuje da iza njega stoje realni socijalni i politički procesi koji iznova izazivaju teoriju i politiku u globalnim razmišljanjima o svjetskom poretku i problemima podjele razvijenih i nerazvijenih zemalja: o bogatima, moćnima, uzročnicima i siromašnima, obespravljenima i žrtvama krize moderne civilizacije izazvane atrofijom nekih njezinih aktera.

Ivan Cifrić

Vinka Uzelac

DJELATNOSTI U RAZVOJU EKOLOŠKE OSJETLJIVOSTI DJECE

Zagreb, Hrvatski pedagoško–književni zbor, 1993, 77 str.

Knjiga Vinke Uzelac *Djelatnosti u razvoju ekološke osjetljivosti djece* nastavak je istraživanja i promišljanja mogućnosti ekološkog odgoja i pedagogije što ga je autorica prije tri godine otpočela studijom pod naslovom *Osnove ekološkog odgoja* (Zagreb, Školske novine, 1990). Dok je prva knjiga V. Uzelac imala zadatak pokazati rezultate istraživanja razvoja i položaja odgoja za zaštitu i unapređivanje životne okoline u povijesno–komparativnoj perspektivi razvoja formalnog

i neformalnog »ekološkog odgoja« u svijetu i u nas te »utvrditi ekološke zadatke i sadržaje u programskoj strukturi predškolskih institucija i osnovnih škola« (Uzelac, 1990:9), u ovoj knjizi autorica ograničuje svoj interes na »problem prilagođavanja određenih metodičkih modela procesu razvoja ekološke osjetljivosti djece« (str. 5).

Autorica u predgovoru ističe da je zanimaju mogućnosti govornih i tzv. istraživačkih djelatnosti u procesu razvoja ekološke osjetljivosti djece. Interdisciplinarni pristup smatra samorazumljivim; za temeljni teorijski okvir uzima suvremenu dječju psihologiju, a pri izboru elemenata ekoloških djelatnosti poštuje pedagoške didaktičko–metodičke osnove rada u vrtićima.

Sadržaj knjige raspoređen je u dva razrađena dijela. Dok se u prvom dijelu daje teorijski okvir, terminološke i pojmovne distinkcije i relacije, u nastavku autorica primjerima iz pedagoške prakse iznosi specifičnosti govornih i tzv. istraživačkih djelatnosti kao ekološki senzibilizirajućih aktivnosti u djece.

U uvodnom dijelu teorijskih razmatranja autorica se poziva na tzv. »novu školu« i njezina metodološka i teorijska dostignuća, bit kojih se svodi na naglašavanje perceptivnih djelatnosti pri otkrivanju realnosti okoliša. Stimulacija potrebe za »učenjem prirode« – razvijanjem interesa i djelatnosti koje dovode do spoznaja te djetetova emocionalnog i intelektualnog formiranja – nalazi organizacijsku podršku u sustavu školovanja bit kojega je tzv. »nastavna otvorenost« upoznavanja okoliša. Tako se upoznavanje okoliša ne iscrpljuje (zatvara) u jednom nastavnom predmetu, već se širem učenju prirode otvaraju i neke druge organizacijske mogućnosti (»zeleni razredi«, »pedagogijski izleti«, »nastava o stvarima«). Na taj način cijela organizacija (ekološkog) odgoja i obrazovanja postaje pretpostavka razvijanja djetetove ekološke osjetljivosti, od-